

ВИСНОВОК
ПРО НАУКОВУ НОВИЗНУ, ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ
Вощенко Олени Іванівни
«Контрдискурс у літературі українського соцреалізму 1950–1970-х років»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 035 Філологія

Дисертація Олени Іванівни Вощенко «Контрдискурс у літературі українського соцреалізму 1950–1970-х років», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія, виконана на кафедрі української літератури, компаративістики і грінченкознавства Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка. Тему дисертації затверджено (протокол № 11 від 24.11.2016) та уточнено (протокол № 7 від 27.08.2020 року) на засіданнях Вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка.

Дисертаційне дослідження здійснене відповідно до наукової теми кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка «Типологія ідентичностей у художньому і критичному дискурсах» (2017–2021 рр., 0117U005200).

Для підготовки висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації «Контрдискурс у літературі українського соцреалізму 1950–1970-х років» Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 9 від 28.10.2021) визначено, що попередня експертиза дисертації проводитиметься на базі кафедри української літератури, компаративістики та грінченкознавства Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, і призначено двох рецензентів:

- 1) Гальчук Оксану Василівну, професора кафедри світової літератури Інституту філології, доктора філологічних наук, доцента;
- 2) Козлова Романа Анатолійовича, професора кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Інституту філології, доктора філологічних наук, доцента.

Актуальність дисертації зумовлена кількома аспектами. По-перше, суспільним запитом на науково обґрунтовану рецепцію досвіду України у складі Радянського Союзу на протипагу тенденційній (ностальгійній чи бездоказово-негаційній). Невід'ємним аспектом досвіду радянського періоду є трансформації «гуманітарної аури нації» (Л. Костенко) в умовах ідеологічного тиску. Дисертантка досліджує літературний процес як частину означеного явища, залучаючи до цього суспільно-історичний контекст. По-друге, необхідністю заповнити лакуни в моделі українського літературного процесу ХХ ст., зокрема вибудувати концепцію української літератури радянського періоду та дослідити взаємодію між її дискурсами, реінтерпретувати доробки знакових постатей. По-третє, подолати певні наукові стереотипи, притаманні гуманітарним галузям (літературознавству, історії), які ототожнюють семантику протесту лише з творчістю дисидентів, «самвидавом», андеграундом тощо, решту текстів радянського періоду розцінюючи як форму реалізації колонізованої свідомості. Дисертантка на матеріалі значного корпусу творів висвітлює різні стратегії опору соцреалістичній доктрині в літературних практиках, що потенційно розширює парадигму студій соцреалізму і певним чином деконструє стереотипність його сприйняття. По-четверте, потребою поглибити осмислення національної специфіки соцреалістичного проєкту. Сучасні дослідники достатньо висвітлили його розвиток протягом 1930-х (Т. Свербілова, О. Сінченко) чи 1930–1940-х (Ю. Ковалів, В. Хархун), проте наступним десятиліттям (1950-ті – поч. 1980-х) досі не присвячено системної аналітичної праці. Дисертація У. Федорів охоплює увесь період функціонування соцреалізму, але стосується механізмів канонотворення, відповідно апріорі не націлена на системне відображення загальних тенденцій. У підсумку дисертантка осмислила виклики сучасного літературознавства і завдяки оприявненню власних достатньо обґрунтованих концепцій зуміла досить фахово на них відповісти.

Мета дисертаційного дослідження – окреслити параметри національного контрдискурсу та специфіку його взаємодії із соцреалістичним дискурсом в українській літературі 1950–1970-х років.

Відповідно до мети визначено такі **завдання** роботи:

- окреслити генезу соцреалістичної доктрини та механізми формування письменницьких практик в українському варіанті соцреалізму;
- дослідити трансформації соцреалістичного тексту в українському літературному процесі 1950–1970-х років;
- означити параметри контрдискурсивності в літературі українського соцреалізму;
- виокремити парадигму літературних творів поза типовими схемами соцреалістичної доктрини, ґрунтуючись на естетичних та ідеологічних критеріях, і проаналізувати стратегії контрдискурсивності в цих творах;
- сформулювати концепції офіційного соцреалістичного дискурсу та національного контрдискурсу.

Об’єкт дослідження: твори, які становлять український соцреалістичний дискурс 1950–1970-х рр., зокрема авторства Л. Дмитерка, Ю. Збанацького, В. Козаченка, В. Собка, А. Хижняка в аспекті офіційного соцреалістичного нарративу та О. Гончара, Є. Гуцала, А. Дімарова, О. Довженка, В. Дрозда, П. Загребельного, В. Земляка, Р. Іваничука, В. Міняйла, Л. Первомайського, М. Рильського, В. Свідзінського, В. Сосюри, Григора Тютюнника, Григорія Тютюнника, Вал. Шевчука, Ю. Щербака як зразки різних типів контрдискурсивних практик.

Предмет дослідження: ідеологія та поетика контрдискурсу в українських літературних практиках 1950–1970-х років.

Застосовані **методи дослідження** відповідають його меті та завданням. Загальну концепцію вибудовано на основі дискурсивно-контрдискурсивного підходу з арсеналу постколоніальних студій. Для наукової реконструкції українського літературного процесу радянського періоду застосовано культурно-історичний та біографічний, а для аналізу конкретних текстів – герменевтичний, філологічний та семіотичний методи. За допомогою комплексного використання цього інструментарію проаналізовано значний корпус текстів української

літератури радянського періоду. Застосування до них порівняльного та порівняльно-типологічного методів дозволило здобувачці виділити параметри офіційного соцреалістичного та контрдискурсивного тексту на рівні поетики та ідеології (аналіз) і на основі цих критеріїв описати як системні літературні явища офіційний соцреалістичний дискурс і його національний контрдискурс (синтез).

Особистий внесок авторки в отримання наукових результатів, досягнутих і сформульованих у дисертації, а також оприлюднених у відповідних публікаціях, є повноцінним та одноосібним.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в залученні дискурсивно-контрдискурсивного підходу до соцреалістичних студій та підтвердженні його ефективності; здійсненні послідовного системного аналізу та зіставленні тенденцій офіційного соцреалістичного дискурсу й контрдискурсу в українському літературному процесі 1930-х – поч. 1980-х, розгляді форм їхньої комунікації; обґрунтуванні власної концепції соцреалістичного проєкту як результату складної взаємодії замовника (державно-партійного апарату), теоретиків (інтелектуалів, які мали вплив на гуманітарну політику в СРСР, ідеологоцентричної критики тощо), контрольної-репресивної системи (інститутів цензури та так званого «кураторства» від КДБ), виконавців (членів Спілки письменників СРСР та республіканських спілок) і національних опозиційних еліт, які формували контрдискурс, проте не поривали остаточно з офіційною доктриною; розробці періодизації офіційного соцреалістичного дискурсу та національного контрдискурсу в аспекті безпосередньої залежності від суспільно-політичного контексту; формулюванні концепції національного контрдискурсу української літератури радянського періоду як сукупності опозиційних соцреалістичному проєкту практик, різних за інтенсивністю, наративними та поетикальними стратегіями та розробці критеріїв для виокремлення масиву творів національного контрдискурсу; аналізі химерної прози з погляду репрезентативної моделі контрдискурсу, визначенні її жанрової домінанти та типологічного ряду.

Найважливішим досягненням дисертантки слід вважати обґрунтоване розширення наукового уявлення про розмаїття літературних практик українського письменства доби панування соцреалізму. Імпонує вміння здобувачки висновувати на значному масиві текстів, оперувати поняттями і категоріями, які увиразнюють авторську теоретичну концепцію.

Серед пропозицій, які, на нашу думку, могли б покращити зміст рецензованої дисертації, є такі. Хронологічний поділ, запропонований у другому розділі, видається доволі радикальним і потребує уточнення в сенсі врахування основних тенденцій, характерних для реалізації ідеологем контрдискурсу. Недоліком представленого третього розділу є майже цілковита відсутність самостійних коментарів і суджень авторки дослідження до опрацьованих наукових праць, що робить його реферативним. Окрім того, вважаємо, що доцільно було б визначити градацію включеності окремих творів і письменників в окреслену авторкою парадигму контрдискурсу.

Теоретичне й практичне значення здобутих результатів. Застосування здобувачкою дискурсивно-контрдискурсивного підходу розширює методологічну парадигму студій соцреалізму. Також у дослідженні запропоновано нові теоретичні положення, а саме: 1) поняття «контрдискурс» для означення тривалих і різнорідних процесів опору соцреалістичній доктрині в українській літературі радянського періоду; 2) концепцію української літератури радянського періоду в категоріях соцреалістичного (у межах якого розвивались офіційний дискурс та національний контрдискурс) і позасоцреалістичного дискурсів. Також розроблено періодизацію та увиразнено специфіку контрдискурсу.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування його висновків та узагальнень у розробці синтетичних праць з історії української літератури та навчального літературознавчого сегменту. Також здобуті результати (зокрема щодо механізмів державного регулювання українського літературного процесу радянського періоду) апробовані в бібліотекознавстві та соціальних комунікаціях. Здобувачка розробила концепцію й упровадила проєкт із цифрової

гуманітаристики – колекцію «Репресована література» в межах електронної бібліотеки «Україніка» Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, здійснює координацію поповнення електронної колекції та її науковий супровід (відбір матеріалу для ретрокаталогізації й оцифрування, систематизацію його за періодами, жанрами тощо) на основі отриманих наукових результатів.

Повнота викладення положень і висновків дисертації в публікаціях.

Усі основні положення і висновки дисертації оприлюднено в 5 працях, з яких 3 статті в наукових фахових виданнях України категорії «Б», 1 – у закордонному виданні (Будапешт, Угорщина) і 1 додаткова публікація.

Публікація в періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва й розвитку та Європейського Союзу:

1. Вощенко О. Механізми формування літературних практик у дискурсі українського соцреалізму. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2020. VIII (70). Вип. 235. С. 62–66. ISSN: 2308-5258. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/fil_viii_235_70.pdf

Публікації у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»:

2. Вощенко О. Химерна проза: письменницька практика в умовах загроженої культури. *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. Збірник наукових праць*. 2018. Вип. 25. С. 41–51. ISSN: 2307-2261.

3. Вощенко О. І. Жанрова домінанта химерної прози. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2019. Том 25. №1. С. 16–22. ISSN: 2311-259X. URL: <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/352>

4. Вощенко О. І. Проблема типологічного ряду химерної прози і романістика Віктора Міняйла. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2019. №13. С. 100–105. ISSN: 2311-2433. URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/471#.XZ8miUYzaUk>

Публікація, у якій додатково відображено практичні результати дослідження:

5. Вощенко О. І. Значення та принципи організації колекції «Репресована книга». *Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями* : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 5–7 жовтня 2021 р.) / відп. вип. М. В. Іванова; ред. Л. А. Дубровіна, В. М. Горovий, Н. П. Бондар, О. М. Василенко, Т. Ю. Гранчак, Л. В. Івченко, Т. В. Коваль, К. В. Лобузiна, Л. В. Муха, В. І. Попик, О. О. Хамрай. Київ : НБУВ, 2021. С. 158–161. ISBN: 978-966-02-9673-2. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004116>

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення рецензованої праці пройшли належну апробацію у вигляді публікацій і доповідей на міжнародних і всеукраїнських конференціях: VIII Міжнародній науковій конференції «Літературний процес: трансгресії революцій» (Київ, 7–8.04.2017), Міжнародній конференції молодих учених (Київ, 14–16.06.2017), IX Міжнародній науковій конференції «Літературний процес: полівекторність сучасного світу (людина, рух, простір, час)» (Київ, 6–7.04.2018), X Міжнародній науковій конференції «Літературний процес: моделі, матриці, категорії» (Київ, 5.04.2019), Міжнародній конференції молодих учених (Київ, 18–21.06.2019), VIII Фащенкоvських читаннях «Сучасна українська література: пошуки, відкриття, дискусії» (Одеса, 21–22.06.2019), “Science without boundaries in 21th century – 2020” (Будапешт, 30.08.2020; заочна участь), а також на засіданнях і наукових семінарах кафедри української літератури, компаративістики і гринченкознавства Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка; аспект практичного застосування здобутих результатів дослідження – концепцію електронної колекції «Репресована література» – було апробовано на Міжнародній науковій конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями» (Київ, 05–07.10.2021).

На підставі вивчення тексту дисертації здобувачки, заявлених публікацій і результатів автоматизованої перевірки щодо текстових збігів встановлено, що текст рецензованої роботи не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

Оцінка мови та стилю дисертації. Матеріал у рецензованій роботі викладено логічно та з дотриманням норм наукового стилю. Структура відповідає дослідницькій концепції.

Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам п. 10, 11 «Тимчасового порядку про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167 (зі змінами), та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

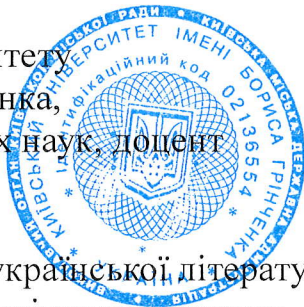
Ознайомившись із дисертацією Олени Іванівни Вощенко «Контрдискурс у літературі українського соцреалізму 1950–1970-х років» і науковими публікаціями, у яких висвітлені основні результати дослідження, а також узявши до уваги результати фахового семінару, вважаємо, що рецензована праця є самостійним науковим дослідженням актуальної для українського літературознавства проблеми, пропонує обґрунтовану оригінальну інтерпретацію українського літературного процесу радянського періоду. Під час дослідження отримані нові науково обґрунтовані практичні результати. Зміст дисертації відповідає поставленим меті й завданням, які виконані повністю. Наукові результати й положення належно апробовані. У публікаціях авторки відображені всі основні положення дисертації.

Відповідність змісту дисертації галузі знань і спеціальності, із якої вона подається до захисту. За науковим спрямуванням, поставленими метою і завданнями, визначеними об'єктом і предметом дослідження, новизною і практичною цінністю дисертація Олени Іванівни Вощенко «Контрдискурс у літературі українського соцреалізму 1950–1970-х років» відповідає спеціальності 035 Філологія в галузі знань 03 Гуманітарні науки. Авторка дисертації повністю виконала освітній і науковий складники освітньо-наукової програми з підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти в Київському університеті імені Бориса Грінченка, що засвідчене відповідними документами.

Рекомендація дисертації до захисту. Дисертаційне дослідження «Контрдискурс у літературі українського соцреалізму 1950–1970-х років» є завершеною науковою працею, у якій її авторкою, О. І. Воценко, отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв’язують конкретне наукове завдання, яке має значення для розвитку вітчизняного літературознавства. Дисертаційна робота О. І. Воценко відповідає вимогам п. 10, 11 «Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167 (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», і може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій вченій раді для здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

професор кафедри світової літератури
Інституту філології
Київського університету
імені Бориса Грінченка,
доктор філологічних наук, доцент

О. В. Гальчук

Рецензент:

професор кафедри української літератури,
компаративістики і гринченкознавства
Інституту філології,
доктор філологічних наук, доцент

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
ЗАСВІДЧУЮ
Козлов Р. А.
Розглянуто
22.11.2021

Р. А. Козлов